

„Europa Regionum”, Szczecin 1996, ss. 273.

Wydarzenia w Europie Środkowo-Wschodniej końca lat osiemdziesiątych i początku lat dziewięćdziesiątych stworzyły nową sytuację w tym rejonie zarówno w płaszczyźnie politycznej i gospodarczej, jak i społecznej. Propagowana przez Francję w latach pięćdziesiątych idea integracji europejskiej znalazła wreszcie dogodny grunt i warunki realizacji, obejmując nie tylko obszar Europy Zachodniej, ale też i Środkowo-Wschodniej. W procesie integracji Europy znaczącą rolę odgrywa również Polska, która bardzo aktywnie zaznaczyła na tym obszarze swój udział. Po roku 1989 pojawiły się też nowe przesłanki dla kształtowania się nowego typu stosunków między Polakami i Niemcami. Zaliczyć do nich m.in. należy z jednej strony zjednoczenie Niemiec, z drugiej zaś przyjęcie przez Polskę ustroju demokratycznego. Stworzyły one doskonałe podstawy do nawiązania nowych, wolnych od wzajemnych obciążeń i stereotypów wzajemnych polsko-niemieckich stosunków. Jest rzeczą oczywistą, iż proces ten jest trudny i żmudny oraz wymaga ogromnego wysiłku, a także wielu inicjatyw ze strony władz, polityków i naukowców oraz społeczeństwa po obu stronach granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Jedną z takich inicjatyw służących „przezwyciężeniu narosłych historycznie uprzedzeń, niechęci, wrogości i stereotypów oraz kształtowaniu nowych stosunków polsko-niemieckich w kontekście wspólnego budowania zjednoczonej, demokratycznej i pokojowej Europy” (s. 10-11) było utworzenie w Szczecinie w 1993 roku Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Badań Regionalnych „Europa Regionum”. Towarzystwo skupiło naukowców reprezentujących różne dziedziny (socjologów, historyków, politologów, ekonomistów, prawników, ekologów, germanistów, slawistów, psychologów), a także przedstawicieli struktur euroregionu Pomerania.

Nowo powstałe Towarzystwo podjęło próbę stworzenia czasopisma naukowego o charakterze interdyscyplinarnym, w którym mogłyby być zamieszczane i publikowane teksty naukowe będące wynikiem badań empirycznych oraz powstałych w ich wyniku analiz oraz teoretycznych przemyśleń naukowców polskich i niemieckich. Pierwszy tom czasopisma „Europa Regionum „ został opublikowany przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego pod koniec 1996 r. Składa się on z szesnastu artykułów poprzedzonych słowem wstępnym JM Rektora Uniwersytetu Szczecińskiego. Poszczególne teksty można podzielić na różne bloki tematyczne, w których wyraźnie dominują tematy humanistyczne o problematyce historycznej.

Pierwszy z nich, autorstwa Tadeusza Bialeckiego, określa położenie geograficzne tzw. regionu ujścia Odry, stanowiącego obecnie część polsko-niemieckiego pogranicza i zwanego euroregionem Pomerania. W artykule pt. *Przeszłość historyczna regionu ujścia Odry* autor podejmuje próbę dokonania syntezy układu stosunków polsko-niemieckich na przestrzeni wieków (od X do XX), na tle sytuacji gospodarczej, społecznej i politycznej. Nieco krótszą cezurę czasową w rozważaniach na temat stosunków polsko-niemieckich przyjął Edward Włodarczyk w artykule *Refleksje o stosunkach między Polakami i Niemcami w perspektywie historycznej ostatnich trzech stuleci*. Innowacyjne wydaje się odejście autora od schematyzmu stereotypu Polaka i Niemca, a przynajmniej w tych momentach, które wymagają obiektywnej oceny. Przykładowo wskazuje on na okres po powstaniu listopadowym, kiedy uczestnicy powstania po jego upadku udając się do Zachodniej Europy przez ziemie niemieckie, doświadczyli entuzjastycznego i ciepłego przyjęcia ze strony ludności. Generalnie jednak wzajemny stosunek obu narodów był uwarunkowany aktualną polityką, niestety wpływającą najczęściej negatywnie na ich kształtowanie, zwłaszcza w okresie rządów Ottona Bismarcka. Ponadto zwraca uwagę na to, jak często we wspólnej historii obu narodów „jedne i te same fakty, jedne i te same liczby służyły uczonym polskim i niemieckim do udowadniania przeciwstawnych tez” (s. 66) – wydarzenia historyczne są niewątpliwie inspiracją do tworzenia takich czy innych postaw lub stereotypów, jednak tylko od dobrej woli ludzi po obu stronach granicy zależy, jak będą się wzajemne stosunki układały w przyszłości.

Do podobnych wniosków doszła również Lucyna Turek-Kwiatkowska w artykule *Wzajemne kształtowanie się stereotypów Niemców i Polaków w historiografii*. Przedstawiła ona bardzo wnikliwie proces tworzenia się stereotypów oraz zasady ich funkcjonowania. W analizie porównawczej stereotypu Polaka i Niemca wyjaśnia obrazowo, w wyniku jakich mechanizmów i pod wpływem jakich wydarzeń oraz na jakich płaszczyznach ukształtowały się określone stereotypy.

Do bloku tematów humanistycznych należy niewątpliwie zaliczyć również artykuł Zdzisława Chmielewskiego *Historyczne i współczesne przesłanki procesów integracyjnych wśród społeczności przygranicznych Polski i Niemiec – szanse realizacji idei euroregionów*. Porównując dawną definicję regionu z definicją, którą posługujemy się współcześnie, autor dostrzega w nowej interpretacji tego pojęcia realne szanse na integrację narodów, a tym samym integrację Europy, w której granice państw spełniałyby funkcję tylko „sygnalizowania” terytorium poszczególnych krajów.

Recenzowane czasopismo jest niewątpliwie filarem Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Badań Regionalnych, nie może zatem zabraknąć w nim przemyśleń i refleksji autorów reprezentujących stronę niemiecką. Artykuł Wolfganga Urbana zatytułowany *Ernsta Moritza Arndta próba porównania dziejów narodów* przybliży sylwetkę profesora historii Uniwersytetu w Bonn (od roku 1918) i jego działalność polityczno-publicystyczną, wskazuje, że E. M. Arndts poświęcił dużo miejsca w swojej pracy studiom porównawczym nad dziejami narodów, prezentując przy tym często różne poglądy na temat charakteru i przyczyn ich powstawania pod wpływem zmieniającej się sytuacji politycznej (np. wobec Polski). Jego działalność powinna być poddana badaniom, ponieważ w dobie jednoczenia się narodów ma ona ogromne znaczenie.

Dietmar Albrecht w artykule pt. *Kształcenie polityczne i demokratyczna identyfikacja* wykazał, jak wielki wpływ na tożsamość i samoświadomość narodów wywiera kształcenie polityczne. Prezentowana teza wydaje się trafna, ponieważ w procesie jednoczenia się narodów, w tym szczególnie Polaków i Niemców, kształcenie polityczne może pomóc we właściwym rozumieniu takich pojęć, jak naród, ojczyzna i stosunek do niej czy na przykład patriotyzm.

Kolejna grupa artykułów, będących dziełem filologów słowiańskich i germańskich, dotyczy kwestii języka, traktowanego jako narzędzie porozumiewania się oraz pojednania. Wymienić tu należy artykuł Ryszarda Lipczuka pt. *Kilka słów o germanistyce szczecińskiej*, w którym postuluje, że nauczanie języka należy poszerzać o sfery kulturowe, społeczne, polityczne i in. Poznanie języka powinno się zatem ściśle wiązać z analizą różnych aspektów życia danego kraju (lub krajów). Takie podejście tworzy podstawy do rozwoju wspólnej Europy oraz sukcesywnego niwelowania luk we wzajemnym poznawaniu się. Autor upatruje w tym szczególną rolę Uniwersytetu Szczecińskiego ze względu na jego położenie w obrębie polsko-niemieckiego pogranicza, nazywając germanistykę szczecińską „germanistyką superpogranicza”.

O rozwoju polonistyki po zachodniej stronie granicy pisze Ulrich Drechsel w artykule zatytułowanym *Polonistyka w Greifswaldzie – przeszłość bez przyszłości?* Przedstawia jej siedemdziesięcioletnią historię, przypominając, że pierwsze zajęcia na tym kierunku odbyły się na Uniwersytecie E. M. Arndta w Greifswaldzie w roku akademickim 1926/27. Analizując rozwój polonistyki na przestrzeni lat, powołuje się na nazwiska takich znakomitych slawistów o randze międzynarodowej, jak Keinhold Olesch, Ferdinand Liewehr czy Kurt Gabka.

Lisaweta von Zitzewitz w artykule *Część europejskiego domu. Ośrodek konferencyjno-szkoleniowy Kulice* omawia fenomen powstania ośrodka konferencyjno-szkoleniowego w Kulicach (Kulz). Jest on tym bardziej interesujący, iż ośrodek ten jest byłym dworkiem rodziny von Bismarcków. Potomkiem ostatniego niemieckiego właściciela majątku Kulice jest Philipp von Bismarck, który stał się inicjatorem jego odrestaurowania. Przyczynił się również do założenia w 1996 roku polskiej fundacji Fundatia Europea Pomerania z siedzibą w Szczecinie. Do zadań fundacji należy m.in. organizowanie w ramach współpracy polsko-niemieckiej konferencji i spotkań, które mają przygotować dla niej „mocny i właściwy grunt” tworzony w kontekście jednoczenia się Europy.

Zagadnienia prawne dotyczące wejścia Polski do Unii Europejskiej przedstawione zostały w artykule Eugeniusza Teglera, pt. *Wybrane aspekty układu stowarzyszeniowego Polski z Unią Europejską*. Omówiono tu ogólne założenia układu stowarzyszeniowego, w tym takie jego aspekty, jak wolny obrót towarów, prawo do zatrudniania, obrót kapitałowy i działalność gospodarcza, współpraca gospodarcza oraz strona prawna. Wejście w życie w 1994 roku układu stowarzyszeniowego Polski z UE nałożyło na Polskę nie tylko szereg przywilejów i ułatwień, ale także i wiele obowiązków z tytułu przyszłego pełnego członkostwa w UE. Zakłada się w nim, podzielony na dwa pięcioletnie etapy, dziesięcioletni okres przystosowawczy do ostatecznej integracji z Unią. Autor prezentuje tezę, że w pełni realna jest szansa skrócenia tego okresu, ale tylko wówczas, kiedy Polska sprosta wszystkim oczekiwaniom ze strony członków Unii Europejskiej, a tym samym przystosuje sferę gospodarczą i prawną oraz inne dziedziny do standardów europejskich.

Tematyka socjologiczna i psychologiczna przewija się m.in. w artykule Teresy Rzepy pt. *Psychologiczne odczytanie zbadanych przez socjologów relacji między Polakami a Niemcami*. Wykorzystano w nim przeprowadzone w latach 1991-1992 analizy dotyczące wzajemnego postrzegania się Niemców i Polaków. Wyniki tych badań okazały się dla Polaków wysoce niekorzystne. 90% Niemców w relacji ze swym wschodnim sąsiadem kieruje się nadal uprzedzeniami i negatywnymi stereotypami. Negatywnym obrazem Niemca kieruje się w ocenach 58% Polaków. Prezentowane przez autorkę wnioski nie są optymistyczne. Ciekawe jest spostrzeżenie, iż wśród badanych Polaków osoby z wyższym wykształceniem nie podchodzą do oceny Niemca stereotypowo, lecz przez pryzmat własnych indywidualnych kontaktów, które mają najczęściej pozytywny wpływ na stosunek do zachodniego sąsiada.

Jacek Leoński w artykule *Cudzoziemcy na Pomorzu Zachodnim* przedstawił socjologiczne rozważania związane z kwestią imigracji w województwie szczecińskim w 1994 roku. W prezentowanych studiach skoncentrował się na trzech głównych aspektach tego problemu, tj. na drogach imigracji (z krajów byłego ZSRR, z krajów rozwiniętych i z pozostałych), na obrazie imigracji w województwie szczecińskim oraz na metodologii badań, czyli danych dotyczących zjawiska imigracji.

Kolejnym blokiem tematycznym recenzowanego tomu są kwestie dotyczące ekologii oraz miejsca gospodarki we współpracy transgranicznej. Problemy ekologii przedstawił Ryszard Bednarski w artykule *Polityka ekologiczna w euroregionie Sprewa-Nysa-Bóbr*. Za trafne i słuszne, jednak i banalne, można uznać spostrzeżenia autora, iż „środowisko naturalne jest ponadgraniczne i z tej przyczyny jego ochrona – czy też uzdrowienie nie może kończyć się na granicy państw” (s. 205). Mimo, że teza ta znajduje globalną akceptację, często z różnych przyczyn trudno jest ją wprowadzić do praktyki. Prezentowane wnioski oparte zostały na badaniach przeprowadzonych w euroregionie Sprewa-Nysa-Bóbr. Podejmowane w nim inicjatywy dotyczące ochrony środowiska napotykają wciąż jeszcze na bariery różnego rodzaju, do których autor m.in. zalicza: krótki okres funkcjonowania euroregionu i jego niedoskonałość organizacyjną, asymetrię gospodarczą, nie do końca rozwiązane zagadnienia prawne kwestii regionalnej i współpracy transgranicznej, niekompatybilność norm eko-

logicznych, rozbieżność interesów czy różny sposób patrzenia na istniejącą rzeczywistość, które są spowodowane różnicami kulturowymi (s. 225).

Niezmiernie interesujące kwestie związane z ruchem granicznym i przepustowością przejść granicznych zawarte zostały w artykule Huberta Bronka pt. *Rola polskich przejść granicznych w międzynarodowym transporcie*. Zwraca w nim uwagę, że w toku integracji europejskiej oraz związanego z nią progresywnie zwiększającego się ruchu samochodowego, osobowego czy kolejowego powstała nagle potrzeba rozwoju przejść granicznych. Prezentowane wnioski oparte są na analizie statystycznej ruchu granicznego w wyżej wymienionych jego rodzajach. Ciekawym wynikiem studiów jest spostrzeżenie, iż polską granicę zachodnią przekracza zdecydowanie więcej cudzoziemców niż Polaków.

Na podobną uwagę zasługuje artykuł Włodzimierza Durki pt. *Polsko-niemiecka współpraca gospodarcza w województwie szczecińskim*, w którym poruszone zostały kwestie więzi oraz polsko-niemieckiej współpracy regionalnej. Oprócz sfery inwestycji niemieckich, zwłaszcza w handlu, budownictwie i przemyśle, pojawiła się od niedawna nowa perspektywa transgranicznej współpracy, a mianowicie powołanie euroregionu Pomerania. Krótko scharakteryzowane zostały etapy powstawania tego euroregionu, który już dziś jest tematem licznych prac, dyskusji i rozważań. W artykule obszernie wyjaśniona została idea euroregionów, która pojawiła się po II wojnie światowej i oznacza „dobrowolną współpracę obszarów przygranicznych dwóch lub więcej państw w zakresie działalności ekonomicznej, społecznej czy kulturowej” (s. 237). Podkreślić należy, że autor ma nowatorskie podejście do badanych kwestii.

Podobną problematykę z obszaru transgranicznych kontaktów instytucjonalnych przedstawił Jerzy Popczyński w artykule *Ocena współpracy przygranicznej miast partnerskich Gubin – Guben w latach 1949-1993*, w którym wskazał na jakościowo odmienne aspekty polsko-niemieckiej współpracy przygranicznej po 1989 roku. Oba miasta od 19 stycznia 1991 roku związane są nową, opracowaną według standardów Unii Europejskiej umową o partnerskiej współpracy.

Należy stwierdzić, że bliska perspektywa zjednoczonej Europy jest szansą na lepszą i bezpieczniejszą egzystencję zamieszkujących ten kontynent narodów, a przynajmniej tych, które poddadzą się procesom integracyjnym. Muszą jednak brać w nich udział zarówno poszczególne rządy i organizacje międzynarodowe, politycy i naukowcy, jak i wszyscy członkowie społeczeństwa. Pośrednią drogą do zintegrowanej Europy jest powstawanie struktur transgranicznych, tj. euroregionów. Z lektury tomu wydawać się może, że na granicy polsko-niemieckiej inicjatywy w tym kierunku są szeroko rozwinięte, co nie wyklucza jednak konieczności poszukiwania nowych form intensyfikacji stosunków polsko-niemieckich oraz procesów zbliżenia obu narodów w zintegrowanej Europie. Ważnym czynnikiem w nawiązywaniu wzajemnych kontaktów i więzi jest pojawianie się również tego typu czasopism, jak „Europa Regionum”, będących doskonałym forum prezentowania badań i analiz o charakterze interdyscyplinarnym, stanowiących rezultat studiów i dyskusji naukowców z państw po obu stronach granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.